

Міністерство освіти і науки України
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ «БЕРДЯНСЬКИЙ МАШИНОБУДІВНИЙ ФАХОВИЙ
КОЛЕДЖ
Національного університету «Запорізька політехніка»

Циклова комісія гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки

**МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК ДО САМОСТІЙНИХ РОБІТ
З ПРЕДМЕТУ УКРАЇНСЬКА МОВА**

2022р.

Вступ

На сучасному етапі розвитку освіти ставляться дедалі посилювані вимоги до якості підготовки студентів. У світлі цих вимог важливого значення набуває забезпечення здобувачів освіти відповідними сучасними посібниками, які б передбачали систему завдань, спрямованих на всебічне вивчення того чи іншого питання, осмислення матеріалу. Досягти високого рівня грамотності, вільно володіти усною мовою, правилами правопису можна лише в результаті серйозної, кропіткої роботи над словом.

Важливим шляхом удосконалення процесу навчання української мови є перехід від засвоєння певних знань до вироблення уміння самостійно поповнювати свої знання, формування методів і прийомів самостійної пізнавальної діяльності. Самостійну роботу студентів має організувати і скеровувати вчитель. На її основі ґрунтується і питання активізації методів навчання. Цілком зрозуміло, що для поглиблення, вдосконалення знання мови, її аспектів, правописних норм необхідно приділяти значну увагу самоосвіті.

Пропонований посібник «Пунктуаційний практикум з української мови для самостійної роботи студентів» покликаний сприяти виробленню навичок самостійно опрацювати матеріал. Акцент зроблено саме на тих моментах, які, на думку автора, викликають найбільші труднощі. Запропоновані завдання допоможуть викладачу організувати активну самостійну роботу студентів і водночас перевірити рівень засвоєння ними основних теоретичних положень української граматики.

РОЗДІЛ 1. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Тире між підметом і присудком

Тире між підметом присудком

ставиться

не ставиться

<p>Якщо головні члени речення виражені іменниками, числівниками в називному відмінку або інфінітивами, а дієслова-зв'язки немає: <i>Всі шляхи – на гаті темна гать (В.Сосюра «Знову я на содовім заводі»). Твої губи – розтулена рана (В.Сосюра «Коли потяг у даль загуркоче»)</i></p>	<p>Якщо до складу іменної частини присудка входять частки як, ніби, мов, неначе, що: <i>Ноги як свинець. Повітря мов узимку. Згадки як намети (В.Сосюра «Знов село»)</i></p>
<p>Якщо перед присудком вживаються вказівні частки це, то, ось, оце, значить або їх можна поставити: <i>Наше завдання - це вчитися. Жити мені без праці - значить не жити. Весна – це сонця й вод повстання, коли усе в цвіту буя (В.Сосюра «Весна»)</i></p>	<p>Якщо підмет або присудок виражені займенником, прикметником, дієприкметником, порядковим числівником: <i>Ми студенти-першокурсники. Хто ти? З усіх утрат втрата часу найтяжча.</i></p>
<p>Якщо присудок має значення заперечення або порівняння для виділення його смислового значення (якщо треба передати на письмі виразну паузу): <i>Говорити – не горох молотити. Повітря – мов прив'ялий трунок. Ми молоді, ясні, наш голос повно грає, не наздогнати нас, ми – родичі вітрам. (В.Сосюра «Неокласикам»)</i></p>	<p>Якщо перед присудком стоїть заперечна частка не (при відсутності інтонаційного виділення присудка): <i>Кров не вода, а серце не камінь. Слово не горобець.</i></p>
	<p>Якщо між головними членами речення стоять вставні слова, частки: <i>Конвалія також лікарська рослина. Сосюра тільки студент.</i></p>

Розділові знаки при однорідних членах речення. Кома

<i>ставиться</i>	<i>не ставиться</i>
<p>Якщо ОЧР пов'язані безсполучниковим зв'язком: <i>Рядами струнко йдуть баби, жінки, дівчата Двигтіння сил глухе, сліпе. (В.Сосюра «О, не даремно!...»)</i></p>	<p>Якщо одиничні сполучники не повторюються: <i>Дише тихо і легко в синяву вона... В день такий на землі розцвітає весна і тремтить од солодкої муки... (В.Сосюра «Так ніхто не кохав»)</i></p>
<p>Якщо ОЧР пов'язані протиставним сполучником а, але, однак, проте, зате, та(але), хоч: <i>Не кінь, а шумлять телефони осінню пісня твою ((В.Сосюра «Вишневий платок зав'язала...»)</i></p>	<p>Якщо два дієслова в однаковій формі вказують на дію та її мету: <i>Я підійду порозмовляю. А на ту роботу піду подивлюся.</i></p>
<p>Перед повторюваними сполучниками (і ...і, та... та, ні... ні, або... або, то... то та ін): <i>І день, і дим, і даль, і рими...(В.Сосюра «Дніпрельстан») І сум, і мари про минуле не обгортали марно нас...(В.Сосюра «Відповідь») Яка мелодія то тане, то лине крізь безодні злі...(В.Сосюра «Майбутнє...»)</i></p>	<p>Якщо між двома однаковими чи близькими за значенням словами стоїть частка не: <i>Впіймав не впіймав. Гукай не гукай, а літа не почують. Сарай не сарай, а погрітись можна.</i></p>
<p>Якщо ОЧР з'єднані парними сполучниками (не стільки ..., скільки; як ...,так і; хоч ...,але; якщо не ...,то; не тільки..., але й та ін.): <i>Мовна функція пов'язана як із сенсорною, так і з руховою системою.</i></p>	<p>Перед першим повторюваним сполучником, якщо з нього починається перелік: <i>На площі було і святково, і урочисто. (Якщо ж перелік продовжується, то кома ставиться і перед першим повторюваним сполучником: На новому масиві збудують, або школу, або лікарню, або будинок культури.)</i></p>
<p>Між парами ОЧР, з'єднаних сполучниками і (й), та (і): <i>В душі моїй пісень і мрій моря, жага жадань і спомини...(В.Сосюра «В душі моїй пісень...»)</i></p>	<p>Якщо ОЧР з'єднані повторюваними сполучниками і, ні становлять стійкий вираз: <i>Ні живий ні мертвий. І вдень і вночі.</i></p>

Розділові знаки при однорідних членах речення. Двокрапка і тире

Двокрапка ставиться

Тире ставиться

<p>Перед ОЧР, якщо в реченні є узагальнююче слово: <i>Особливо широкої популярності набули такі його ліричні поезії: «Так ніхто не кохав», «Ластівки на срниці», «Глянув я на море, - засиніли чари». Навіки це наше: і міста, і гаї, і поля (В.Сосюра «Господарі»)</i></p>	<p>Якщо ОЧР, не з'єднані сполучниками, різко протиставляються: <i>Як та купина, що горить – не згора... (В.Сосюра «Любіть Україну»)</i></p>
<p>Іноді перед ОЧР, коли в реченні нема узагальнюючого слова (найчастіше в офіційно-діловому та науковому стилях): <i>І ніє в тьмі струмок: лілюні, лю, нінелі (В.Сосюра «Акації цвітуть»)</i></p>	<p>Якщо узагальнююче слово стоїть після ОЧР: <i>Тихий, Гарцман, Олекса Десняк, Йося Фельдмаан, і Ле, і Качура – всі готові йти в пекло атак... (В Сосюра «Вітчизна»)</i></p>
<p>Якщо перед ОЧР стоять слова як-от, а саме, наприклад, тобто, то перед цими словами ставиться кома, а після них двокрапка: <i>Заснули в холодній могилі, а саме: і Гарцман, і Фельдман, і Шпак (В.Сосюра «Вітчизна»)</i></p>	<p>Якщо є узагальнююче слово, то перед ОЧР ставиться двокрапка, а після них - тире: <i>Ранок зачинався тихий та лагідний, все наокіл: і трави, і дерева, і куці - наче завмерло.</i></p>
	<p>Між двома однорідними присудками, якщо наступний виражає причину, наслідок, пояснення чи доповнення попередньої дії або вказує на раптову зміну подій: <i>Сказано - зроблено. Стукіт помалу затихав, затих - і вмер.</i></p>

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДО І РОЗДІЛУ

1. *Запишіть речення, дотримуючись правил орфографії та розставляючи, де потрібно, розділові знаки.*

А. 1. Заплаче п(о/а)кличе і слуха в очах і блага(н/нн) я і гнів. 2. Краса душі краса любові (най)вища на землі краса. 3. Тремтять од натуги коліна а очі жарини у млі. 4. Дзвін шабель пісні п(о/а)ходи воля сок(о/а)лина тихі зорі ясні води моя (У/у)країна. 5. На з(е/и)лені гори на бл(о/а)житні хвилі ой л(е/и)тіте мрії птиці срібнокрилі. 6. Ти квітка у любові в ненав(и/е)сті ти штик. 7. Батьк(і/е)вщини молодість молодість моя. 8. (Не) шуміть ви осокори щоб синок вас (не)почув довго бігав він (на)дворі натомився і заснув. 9. Любіть Україну як сонце любіть як вітер і трави і води (в)годину (щ/сч)ас(т)ливу і в радості мить любіть (у)годину н(и/е)годи.

Б. 1. Любов і гнів дв(и/е)гун прогресу. 2. З неба й (з)за обрію скільки м(е/и)талу хижо л(и/е)тіло і слало свій крик. 3. Ідуть ідуть тропою згубивши крокам лік мален(ь)кі два геро(я/ї) і їхній рятівник. 4. Мені там рідне все й (Д/д)інця зелені хвилі і шепіт яворів і дальній дзвін копит і окуга озер степів к(о/а)ртини милі й на обрії гаї що серцю шлють пр(и/е)віт. 5. Ти працюєш ти певний мети любиш край свій і сонце і квіти. 6. Кожний (з)нас трудар і воїн ми гроза в(о/а)рожих зграй тільки той життя досто(ї/є)н хто кохає рідний край. 7. Мрії птиці срібнокрилі а з вами любі хай і я полину на криваві зорі та(й) на ту (В/в)країну.

РОЗДІЛ 2. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Відокремлені додатки

Відокремлюються додатки

<p>Виражені іменниками або займенниками зі словами крім, за винятком, окрім, опріч, особливо, включаючи і под. і мають значення виключення, заміщення або виділення: <i>Але разом з тим ми знаємо цього поета як і автора найніжніших віршів, особливо про кохання, про природу, про дітей.</i></p>	<p>Виражені словосполученнями зі словами тобто, або, цебто, а саме та ін. і мають уточнююче значення: <i>Ми будемо допомагати вам, тобто робити те, що необхідно.</i></p>
<p>Виражені іменниками з прийменником замість і означають предмети, які можуть заміщати одне одного: <i>Замість колодязя, на вулиці знайшли рівчак, наповнений водою.</i></p>	<p>Виражені словосполученнями зі словами та й, наприклад, в тому числі, причому та ін. і мають приєднувальне значення: <i>Алергія супроводжується ураженням слизових оболонок шкіри, в тому числі внутрішніх органів.</i></p>

Відокремлені означення

Узгоджені означення відокремлюються, якщо

Узгоджені означення не відокремлюються, якщо

<p>Поширені і стоять після означуваного слова: <i>О, любий Холоденко, далекий брате мій, зарубаний в бою!</i> (В.Сосюра «І все, куди не йду...»)</p>	<p>За змістом стосуються присудка: <i>Ліки протягом року залишаються споживними, корисними.</i></p>
<p>Стосуються особового займенника я, ти, він, вона: <i>А він іде, високий, посивілий, на схід, на захід поле огляда.</i> (В.Сосюра «Червона зима») <i>І стою я, в зорі закований, тільки хвилі в лице мені</i> (В.Сосюра «Наближається спомин...»)</p>	<p>Означення (із залежним словом або без нього) за змістом невіддільне від означуваного слова: <i>Не схилить вже тепер твоя нещасна ненька на зрубане плече голівоньку свою</i> (В.Сосюра «І все, куди не йду...») <i>Хай про нього гримить мій захоплений спів</i> (В.Сосюра «Київ»)</p>
<p>Стоять після означуваного слова, перед яким уже є узгоджене означення: <i>Волохатий лісовий джміль, непороткий і вайлуватий, домовито гуде над блакитними купами чебрецю.</i></p>	<p>Одиничне непоширене означення стоїть безпосередньо після означуваного слова і не має обставинного відтінку: <i>Тихе озеро незрима віє духом трав 'яним.</i></p>
<p>Вони мають обставинний відтінок (до них можна поставити питання від присудка чому? за якої умови? не зважаючи на що?): <i>Ліда, вражена, помалу відступає від нього</i> [відступає (чому?) бо вражена]. (В.Сосюра «Хлопчики»)</p>	
<p>Від означуваного слова відділені іншими членами речення: <i>На полицях, вкриті давнім пилом, стоять особові справи працівників.</i></p>	
<p>Виражені дієприкметником та дієприкметниковим зворотом і стоїть після означувального слова: <i>Клониться дерево, плодом обтяжене.</i></p>	

Неузгоджені означення відокремлюються, якщо

Неузгоджені означення не відокремлюються, якщо

<p>Пояснюють власні імена: <i>Володимир Миколайович Сосюра, талановитий і наполегливий діяч, прославлений у піснях як незабутній поет</i></p>	<p>Одиничне непоширене означення стоїть безпосередньо після означуваного слова і не має обставинного відтінку: <i>Тихе озеро незрима віє духом трав'яним.</i></p>
<p>Вони виражені інфінітивом та перед ними можна поставити слова а саме: <i>Препарат має дивну властивість - [а саме] діяти майже миттєво.</i></p>	
<p>Узгоджене й неузгоджене означення виступають ОЧР: <i>Народилося море, безкрає, з неосяжним морським обрієм.</i></p>	

Відокремлені прикладки
Відокремлюються комою або тире
Відокремлюється прикладка

<p>Якщо стоїть після означуваного слова, вираженого загальним іменником, власною назвою, займенником: <i>Щирість – могутня підвалина його(Сосюри) поезії – викликала й викликає довіру в читача й одразу полонить його. І впаду я, самотня сніжинка, на холодний наїжджений брук...(В.Сосюра «Шумне місто скажено вирує»)</i></p>	<p>Якщо стоїть перед пояснювальним словом і має обставинний відтінок: <i>Людина високогуманна, Сошенко з піклуванням ставився до Шевченка. Мандрівник вічний, невблаганний час іде вперед, його не зупинити.</i></p>
<p>Якщо стоїть перед означуваним словом та належить до особового займенника чи іменника: <i>Польова билина, вона не призвичаєна до густої садової тіні.</i></p>	<p>Якщо з'єднана з означуваним словом сполучником як і мають додатковий відтінок причини (відповідають на запитання чому?). В інших випадках така прикладка не відокремлюється: <i>У неї, як справжньої вишивальниці, вся хата уквітчалася різноманітними рушниками. Але: Я прийшов до тебе як до свого друга</i> (У ролі чого виступає предмет, що уточнюється прикладкою) (В.Сосюра «Червона зима»)</p>
<p>Якщо є власною назвою і стоїть після означуваного слова та вжите для уточнення (перед прикладкою можна поставити а саме, тобто): <i>У старшого сина - Андрія - мала скластися така ж доля, як і у батька.</i></p>	<p>Якщо сполучається з пояснювальним словом за допомогою слів родом, на ім'я, на прізвище, так званий та ін: <i>Марко Вовчок, за походженням росіянка, глибоко знала українську народну творчість.</i></p>
<p>Якщо приєднується сполучниками і сполучними словами тобто, або, чи, як-от, а саме, зокрема, особливо, навіть, наприклад: <i>У творах 20-х років він славив робітника, зокрема творця історії, який</i></p>	<p>Якщо вона стоїть після власної назви і навіть непоширена. <i>Ірина, машиністка, добре оволоділа своєю справою.</i></p>

пройнятий новою романтикою.

Відокремлені обставини

Обставина відокремлюється

Обставина не відокремлюється

<p>Виражена дієприслівниковим зворотом: <i>З ним, мир вартуючи, так ясно своєї сили певні ми</i> (В.Сосюра «Україна») <i>В труді для всіх, як факел, він згорів, лишивши пам'ять у серцях прекрасну</i> (В.Сосюра «Січневий сніг»)</p>	<p>Якщо виражена дієприслівниковим зворотом, який починається з підсилювальною часткою і(й): <i>Вони могли голосувати і не дотримуючись регламенту.</i></p>
<p>Виражена одиничним дієприслівником, яка передає додаткову дію, час, причину, умову: <i>Народжуючись, ми вмираємо. Помішуючи, доводьте розчин до норми.</i></p>	<p>Якщо виражена одиничним дієприслівником зі значенням способу дії, що стоїть біля дієслова-присудка або в абсолютному кінці речення: <i>Вона не звикла сидіти склавши руки. Я йшов не поспішаючи. Не так тії вороги, як добрії люди - окрадуть жалкуючи, плачучи осудять.</i></p>
<p>Виражена словосполученнями, які починаються прийменниками на відміну від, у зв'язку з, залежно від, незважаючи на, внаслідок, на випадок, згідно з, відповідно до, наперекір, всупереч, починаючи з, закінчуючи, попри, на зло, за браком: <i>Незважаючи на погану погоду, біля освітленого під'їзду театру панувало пожвавлення.</i></p>	<p>Якщо виражена дієприслівниковим зворотом і виступає в ролі однорідного члена з невідокремленою обставиною й поєднується з нею неповторюваним* єднальним сполучником: <i>Сміючись та розповідаючи якісь історії, він весь час ходив по кімнаті.</i></p>
<p>Яка має відтінок уточнення: <i>Там, за річкою, сплелися парубочі дзвінки, розгорністі гарячі голови.</i></p>	<p>Якщо виражена дієприслівниковим зворотом фразеологічного типу: <i>Бігти не чуючи під собою ніг.</i></p>

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДО II РОЗДІЛУ

1. Перетворіть кожну групу речень на одне просте з відокремленими членами. Запишіть складені речення.

1. В білім мареві віти берез. Розгулялись сніжинки без краю. 2. Я одірваний. Чогось я хочу. Загубив когось я у руді. 3. Твої губи – розтулена рана. Ми хотіли й не знали чого. 4. Серце тремтить і зітхає дзвонами кайла і плит. В ньому прокольні безкраї рве без жалю динаміт. 5. Хтось застромив у серце шило в чеканні марному весни. В саду розкішному лишились одні пеньки і бур'яни. 6. І розцвіли старі пеньки. І бур'яни травою стали. 7. Підійду до ганку. Я повний дивних дум. І замовкне явора переливний шум. 8. Пам'ятаю. Вишні доспівали. Наливались сонцем у саду. 9. В твоїм серці нічого немає. Ти давно одружилась з другим.

2. Вставте означення і обставини так, щоб в одному випадку вони відокремлювалися , а в іншому – ні. Відповідь запишіть.

1. Од розп'ятих на небі (якому?) долонь вікна вечірні в багрянім інеї. 2. Кидаю (як?) на сучасності вогонь (який?) чорні троянди душі (якої?) моєї. 3. Серце, свої перебої покинь (як?), туго не стукай в скроні (які?). 4. Чорні згортаються (як?) пелюстки (які?), обертаються на червоні. 5. Сміх мій теплий і дзвінкий, і летять (як?) моїх дум (яких?) лелеки в те село (яке?), що за ним вітряки синіють. 6. А бабуся (яка?) на ліжку лежить, все чекає (як?) листа від мене. 7. Роки йшли (як?) крізь мороз і вітер (який?), на полях не стихало, гуло.

РОЗДІЛ 3. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Розділові знаки при звертаннях

Звертання виділяється

<p>На початку речення комою або знаком оклику, якщо вимовляється з підсиленою інтонацією (тоді наступне слово пишеться з великої літери). <i>Вітчизно! Ми в саду твоїм, в тобі моя Вкраїна мила (В.Сосюра «Україна»). Ах, ви мрії, ви милі, дитячі (В.Сосюра «Знов село»)</i></p>	<p>У середині речення з обох боків комами: <i>Це ти, Україно, мій краю, це ти в своїй зоресяйній обнові. Усі ми працюєм, щоб день пломенів, це ти, Україно у співі дротів... (В.Сосюра «Україна»).</i></p>
<p>У листах і запрошеннях звертання виносяться в окремий рядок</p>	<p>У кінці речення, перед яким ставиться кома, а після нього - розділовий знак, якого вимагає речення: <i>Благословенний будь, мій рідний краю! Любіть свою Вітчизну, діти.</i></p>
<p>Вигуки о, ой, які стоять перед звертанням, комою не відокремлюються: <i>На світі за все наймиліше мені юність, о друзі мої.</i></p>	

Розділові знаки при порівняльних зворотах

Порівняльні звороти (вводяться в речення за допомогою слів **як, мов, немов, немовби, неначе, неначебто, ніби, нібито, ніж** та под.)
комами

виділяються

виділяються

<p>Якщо його можна переробити на підрядне речення зі своїм синтаксичним центром, підставивши пропущені члени речення: <i>Ластівки на сонці, як твої зіниці в радісних очах (В.Сосюра «Ластівки на сонці»).</i> <i>Чужинців крок вогні скривавлених зірок, мов точить кров суцільна рана... (В.Сосюра «Україна»)</i></p>	<p>Якщо вони входять до складу сталих висловів: <i>холодний мов лід, білий як сніг, блідий наче стіна, почервонів як рак, упав як підкошений, зробив як слід, роби як хочеш, дивиться як теля на нові ворота і под.: Роби як слід, то й добре буде.</i></p>
<p>Такі як: як завжди, як звичайно, як і раніше, як правило, як виняток, як навмисне, як один: Усі, як один, повернули голови до дверей.</p>	<p>Якщо сполучники входять до складу головного члена речення: <i>Молоді дитячі голоси як дзвіночки [як-дзвіночки -присудок].</i></p>
<p>Якщо прикладка із словом як має відтінок причини: <i>Іван, [чому] як менший, завжди терпів від Сергія.</i></p>	
<p>У зворотах не хто інший як; не що інше, як: Не що інше, як краса і духовність, спасуть світ.</p>	

Вставні конструкції

Завжди є вставними: **мабуть, крім того, по-моєму, по-перше, а втім, щоправда, отже, між іншим, власне**

Проте, однак, одначе виступають вставними тільки в середині простого речення

Залежно від контексту є вставними: **нарешті, звичайно, здається, видно, навпаки, безперечно, взагалі, правда**

*Зверніть увагу! **Не є вставними:** ніби, нібито, наче, мовби, неначе, все-таки, буквально, адже, навіть, майже, при цьому, якраз, водночас, приблизно, принаймні тощо.*

За значенням вставні слова і речення діляться на групи, що:

Виражають невпевненість та припущення: *може, мабуть, очевидно, здається, як видно, напевно чи, либонь, можливо, певно, ймовірно, напевно, я знаю, припустімо*

Виражають різні почуття: *на щастя, на радість, шкода, дивна річ, на подив, чого доброго, як навмисне, на жаль*

Привертають, активізують увагу співрозмовника: *зверніть увагу, уявіть собі, зрозумійте, вірите, знаєте, даруйте на слові, між нами кажучи, майте на увазі, погодьтесь, бач, бачте, прошу вас, чуєте, пробачте*

Підкреслюють достовірність, упевненість: *дійсно, справді, звичайно, безперечно, правда, без сумніву, певна річ, напевне, безумовно, звісно, само собою зрозуміло*

Вказують на джерело повідомлення: *за повідомленням, по моєму, як кажуть, як зазначено, на мій погляд, за вченням*

Допомагають впорядкувати думки, пов'язати їх між собою: *по-перше, виявляється, нареши́ті, наприклад, отже, таким чином, однак, виходить, значить, зрештою, до речі, крім того, з одного боку, проте, між; іншим, власне, зрештою*

Сприяють оформленню думки (експресивний характер висловлення): *правду кажучи, словом, грубо висловлюючись, ніде правди діти, слово честі, ясна річ, повторюю, коротше кажучи, одне слово*

Розділові знаки при вставних і втавлених конструкціях

При вставних конструкціях

кома ставиться

Коли вставлене слово стоїть на початку, у середині чи в кінці речення: *Й за стиль такий простіть, будь ласка, за ці епітети й слова...*(В.Сосюра «Відповідь»)

Між двома вставними словами, що стоять поруч:
Правда, може, я сам-таки винен.

Якщо перед вставним словом стоїть сполучник: І,
здається, поет задоволений.

Якщо на початку речення перед вставним словом стоїть сполучник, який виконує функцію частки: *Народу частка я, а значить, я – народ* (В. Сосюра « У пісні я і в труді...»). *Все сумує кругом за весною, і здається, сумую і я* (В. Сосюра «Облітає під вітром жоржина»)

кома не ставиться

Якщо вставні слова, які є членами речення, співвідносні з іншими словами, що виступають граматичними омонімами до них і виконують роль членів речення: *Поезія В. Сосюри **справді** являє собою «самородок», засіяний чистим золотим зерном своїх образів.*

При вставленій конструкції

кома ставиться

дужки ставляться

Якщо вона вимовляється майже таким тоном як і основне речення: *Мені особливо сподобалася наша дискусія під час обіду і, як це було обіцяно, я організував візит одного з наших радників з експертних послуг до вашої компанії. Звали нашого діда, як я потім довідався, Семеном.*

Якщо вона вживається після пояснювальних слів: *І та рука (з манжетами, кривава, а на манжет атах свастики черва) впаде у прах... (В.Сосюра «Вітчизна»)*

Якщо вона вимовляється пониженим тоном, як основне речення: *Дорогу нам день (що у серці) світив (В.Сосюра «Вітчизна»)*

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДО ІІІ РОЗДІЛУ

1. *Запишіть добираючи з дужок слова, які найбільше відповідають контексту, та розставляючи, де потрібно, розділові знаки.*

А. 1. На зелених горах гордий Київ розцвів, (як/ніби) лицар у панцир закутий. 2. Так збільшення в Полтавській області (загальної кількості/загального числа) проатестованих викладачів (значно/набагато) (покращило/поліпшило) якість самостійної роботи (фахівців/спеціалістів) закладів освіти (зокрема завідувачів дошкільних закладів/ завідуючих дошкільних закладів). 3. Держава (на його думку/ на його погляд) повинна зафіксувати ціни на інсулін створити реєстр хворих на цукровий діабет та закріпити кожного пацієнта за відповідною аптечною мережею. 4. Необхідно проаналізувати ефективність виконання попередньої програми визначити (доцільність/доречність) впровадження в дію нової (можливо/може/можна) продовжити дію вже наявної після внесення змін. 5. (Летить/мчить) грузовик і (мотається/коливається) місяць у небі. 6. Емоції, (сприйняття/сприймання) світу через них і передача читачеві цього (сприйняття/сприймання) – такий секрет сосюринського (ої) (ліризму/лірики).

Б. *Складіть або випишіть з наукової фахової літератури по 2 речення на кожен випадок відокремлення порівняльних зворотів, вставних слів.*

В. *Складіть із наведеними словами речення так, щоб в одному випадку вони були вставними, а в іншому – ні.
Відповідь запишіть.*

	Можливо	
	Може	
	Звичайно	

	Таким чином	
	Так	
	Навпаки	

РОЗДІЛ 4. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

У складносурядному реченні

кома не ставиться

<p>кома ставиться 1. Між частинами складносурядного речення, які з'єднані сполучниками: <i>єднальними і, та, я, так, та(і), а також, ще(і); протиставними а, але, проте, та(але), зате, однак; розділовими або, то, чи, хоч, або ... або, то ...то, не то ...не то, чи ...чи, хоч ... хоч: Пливають години, і в шумі хвиль крізь днів блакить печальний образ України я бачу в темі тисячоліть (В. Сосюра «Україна»)</i></p>	<p>Між двома частинами складносурядного речення, якщо вони мають спільний другорядний член речення або частки тільки, лише, навіть: <i>В день такий розцвітає весна на землі і земля убирається зрання (В.Сосюра «Так ніхто не кохав»)</i></p>
<p>тире ставиться Коли друга частина складного речення приєднується за допомогою сполучників і, вказує на швидку зміну подій або причинно-наслідковий зв'язок: <i>Іде він в робочі квартали – і сніг під ногами рипить (В. Сосюра «Сон»)</i></p>	<p>Якщо обидві частини складносурядного речення однотипні (називні, безособові, окличні, питальні або спонукальні речення): <i>Поділяй і володарюй! Без гніву і упередженості. Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе.</i></p>
<p>крапка з комою ставиться Коли частини речення поширені зворотами, однорідними членами речення або далекі за змістом: <i>У заметільну беззоряну ніч, обв'язавши копита коней повстю, три тисячі вершників перейшли в Гадючій балці кордон і, витяглись трикутником, врізались в простори Дикого Поля; а коли смеркало, вирушили в дорогу.</i></p>	

Складнопідрядне речення. Збіг сполучників

Кома ставиться	Кома не ставиться
<p>Якщо збігаються два підряд сполучники, то кома між ними ставиться тоді, коли частину, яка починається другим сполучником, можна опустити і від цього зміст речення не змінюється: <i>Ті, що вийшли з тьми, у пільму і кануть, бо, коли сходить світло дня, тьмяніють світила ночі.</i> Якщо наявний сполучник то, то кома між двома сполучниками не ставиться: <i>Мама каже, що коли уві сні літається, то, значить, росте він, росте.</i></p>	
<p>Для відокремлення підрядних речень від головних і від інших підрядних за допомогою підрядних сполучників або сполучних слів (підрядна частина може стояти на початку, у середині або в кінці речення: <i>Ми йшли на бій за тебе і за себе, щоб ти росла, сіяла і цвіла... (В.Сосюра «Вітчизна»).</i> <i>Бачу за морями молоді дороги, де припав до неба синьоокий степ... (В.Сосюра «Ластівки на сонці...»)</i></p>	<p>Якщо підрядна частина починається з частки не: <i>Хотілося б знати не що ви скажете, а як ви зробите.</i></p>
<p>двокрапка ставиться Якщо в головній частині є слова, які вимагають роз'яснення, а також при відповідній інформації: <i>І метушаться розірвані хмари, - я згадую: як ти була палітруком ескадрону і брала Перекоп (В.Сосюра «Робфаківка»)</i></p>	<p>Між двома підрядними частинами, з'єднаними одиничними сполучниками і(=й), та(=і), або, чи(=або), коли вони мають спільну головну частину: <i>Розкажіть про те, яка буде програма і що треба нам робити.</i></p>
<p>кома и тире ставиться Якщо підрядна частина передує головній, а в головній міститься висновок того, про що йдеться у попередній: <i>Скільки б ми таких гірких кубків не пили, - ще зостанеться ціле море. Неначе дивний хор в липневій теплій млі, – це з зорями небес земні злилися зорі (В.Сосюра «Над зошитом»)</i></p>	<p>Якщо у реченні перед сполучниками як, ніби стоять слова <i>майже, зовсім</i>: <i>Подивився зовсім як мале дитя (В.Сосюра «Учитель»).</i></p>

тире ставиться

Між частинами речення з метою сильнішого інтонаційного і смислового її виділення: *Що хоче жити - не повинно вмерти.*

Якщо друга частина виражає висновок, наслідок:

*Перемога – де любов, де на смерть ідуть без ліку
(В.Сосюра «Ніби в радузі панелі»)*

крапка з комою ставиться

Коли частини речення ускладнені та далекі за змістом: *Я люблю їхати на поле тоді, як ниви зеленіють та хвилюють зеленими хвилями; коли обважнілі колоски черкаються об голову, об вуха; коли ниви поцяцьковані синіми волошками та червоними маківками.*

Розділові знаки у безсполучниковому реченні

кома ставиться

1. Між відносно рівноправними частинами речення, які тісно пов'язані між собою за змістом і виражають одночасність, послідовність чи сумісність дій: *У вечірнім місті плакали трамваї, пропадали сльози сині на дротах, я тобі сьогодні назбирав конвалій (В.Сосюра «Ластівки на сонці»)*

тире ставиться

1. Якщо зміст обох частин зіставляється або протиставляється (між ними можна поставити сполучники **а, наче**): *Сурма до бою покличе – за край свій ми станам грудьми (В.Сосюра «Поетові»)*
2. Якщо друга частина виражає наслідок або висновок з того про що говориться у першій (до неї можна поставити питання *що це означає? та який наслідок?*): *Я тобі сьогодні назбирав конвалій – і солодко дзвонить у моїх руках (В.Сосюра «Ластівки на сонці»)*
3. Якщо друга частина речення виражає різку зміну подій чи раптовий наслідок: *Глянув я на море – засиніли чари (В.Сосюра)*
4. Якщо перша частина вказує на час або умову того, про що говориться у другій частині (перед нею можна поставити сполучники якщо, коли): *Склали сесію - закінчився семестр. Хочеш їсти калачі - не сиди на печі.*

крапка з комою ставиться

1. Якщо частини речення зберігають певну самостійність у змістовому відношенні або значно поширені та мають у своєму складі інші розділові знаки: *Поезія В.Сосюри відбиває життя, росте з нього, як рослина з кореня; вона була б кволою і немічною, якби не оспівувала праці, не надихалася нею (В.Бичко)*

двокрапка ставиться

1. Якщо друга частина речення виражає причину того, про що говориться в першій (до неї можна поставити питання *чому?*, а перед нею вжити сполучник **бо**, тому що): *Хтось мимо: він часу не гає, чужий і далекий... (В.Сосюра «Дитина порізала пальчик»)*
2. Якщо друга частина доповнює, пояснює або розкриває зміст першої частини (до неї можна поставити питання *а що? а який? а як? і можна вставити а саме*): *І хай запам'ятають ворожі зграї злі: маленькі Лі зростають в великих, грізних Лі! (В.Сосюра «Лі»)*
3. Якщо в першій частині є дієслова чути, знати, розуміти, бачити, дивитись і под., які вказують, що у наступній частині визначиться якийсь факт: *Я бачу кораблі: по сивому Славути пливуть вони (В.Сосюра)*

«акації цвітуть»). Знаю: там десь моря темноти (В.Сосюра «Замела ніжні квіти зима»)

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДО 4 РОЗДІЛУ

1. Запишіть відповідно до правил орфографії й, розставляючи, де потрібно, розділові знаки. Згрупуйте речення за структурою і типом зв'язку їх складових частин: а) складносурядні речення; б) складнопідрядні речення; в) безсполучникові речення; г) речення з різними видами зв'язку.

1. Я пішов за дзвонами повста(нн/н)я тільки снилось іноді мені десь Бахмут весна в саду гуляння і вона у білому вбра(нн/н)і.
2. До наших лав до нас хто (з/ж)жився з боро(т/д)ьбою хто Сонце покохав і на верхів(ь/ь)ях гір л(и/е)ше (до) нього йде...
3. І все куди не йду холодні трави сніться де дерева шумлять і плачуть за Дінцем де вулиці п'янить солодкий дух акацій воста(нн/н)є за вікном заплакане лице...
4. Зацв(і/и)ли ромашки десь на горизонті й пахнуть поцілунки як к(и/і)тайський чай...
5. В день такий ро(с/з)цвітає весна на землі і земля уб(е/и)рається зра(н/нн)я...
6. Рвав (в)осени я шипшину карії очі любив...
7. На ранку подус і плаче ніяк не спинить йому крові.
8. Де місяця срібний окрасць на ши(п/б)ки наводить огонь в підвали смутні заз(е/и)рає (при/пре)мружене око його.
9. Ніби тая кульбаба подув і нема.
10. (Не)покину твоєї я мами бо її я так сильно люблю.
11. В білім мареві віти берез (роз/рос)гулялись сн(е/і)жинки (без)краю наче айстра зимових небес біла айстра в вітрах облітає.
12. Знаю я моє не згасне ім'я на прийдешній сонячній путі.

А _____

Б _____

В _____

Г _____

2. *Із простих речень утворіть складні, уживаючи відповідні сполучники та розділові знаки. Утворені речення запишіть відповідно до правил орфографії, згрупувавши за типом зв'язку: а) складносурядні речення; б) складнопідрядні речення; в) безсполучникові речення; г) речення з різними видами зв'язку.*
1. Вагони рвуть повітря груди через мости й ланами мчать. А за вікном щасливі люди поміж собою гомонять. 2. Дзвонять кроки тут і там. Шум, гам. А за обрієм оселі. 3. Бій одлунав. Жовто-сині знамена затріпотіли на станції знов. 4. Сонні верби. Привітна розмова. 5. Шумне місто сказано вирує. Я іду повз будинок «Вістей». 6. Пролітають вагони у даль. Мене в тих вагонах немає. 7. Серце тисло від журби. Обурювали грати. 8. Ми дочекалися весни. Ми вже підходимо до брами. 9. Скільки днів і років марив я про це. Біліє сумно дороге лице. 10. Зеленіють жита. Любов одцвіта. Волошки у полі синіють. 11. Я боюсь розказати. Тебе я уже покидаю. 12. Скільки днів пролетіло над нами. Серце тугою темною б'є. 13. Споминів засяють рої. Чужі мені очі засяють, так схожі на очі твої. 14. Сміх мій теплий. Летять моїх дум лелеки в тепле село. 15. Хай горять. Я палю їх свідомо. З трояндами цими нехай пропадають сумніви.

РОЗДІЛ 5. ПРЯМА МОВА

А: «П». А: «П!?»	<i>І каже з такою любов'ю маленькому хлопчику він: «Холодні ці ночі зимові, спочити вже треба тобі» (В Сосюра «Сон») І мовчки слухають, як хлопчик їм чита «Лисиче за Дінцем»</i>
«П», - а. «П!?», - а.	<i>«Це - поет наш, Володька Сосюра!» - усміхнувся, мов квіти зорі. (В. Сосюра «Знов село»)</i>
«П, - а, - п». «П, - а, - п!?»	<i>«Нехай і так, - шепнуло серце, - та поки б'ється в жилах кров, із небуттям у вічнім герці нас все вперед веде любов!» (В. Сосюра «Заснуло серце в павутинні»)</i>
«П, - а. - П». «П, (!?) - а, - п!?»	<i>«Бийте скрізь ворога! – я звертаюсь до вас, – хай в крові своїй чорній потоне злий нападник!» (В. Сосюра «Лист до земляків»)</i>
«П, - а: - П». «П, - а: - П!?»	<i>«Він не тільки любив рідний край –Україну, не тільки оспівував її, - говорить про В.Сосюру Валентин Бичко: - Він боровся за нього, за його волю, за визволення народу!»</i>
А: «П», - а.	<i>А ви, як піп: «Це – гнів господній», - нам кричите іще й сьогодні з роздертої Галичини... (В.Сосюра «Відповідь»). Сказав тихим голосом: « Ти ж мій маленький», - і застогнав розчулено.</i>

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДО 5 РОЗДІЛУ

1. *Запишіть відповідно до правил орфографії й, розставляючи, де потрібно, розділові знаки. Записані речення з прямою мовою перебудувати на непряму.*
1. *Про те як під'їхав к(о/а)зак на коні й сказав дай дівчин(о/а) напитись мені. 2. Напився і глянув соло(д/т)ка вода як буду живий я чекай молода. 3. Годі годі вже сумних р(а/о)змов кажу я листочкам журливо. 4. І я*

кричу і крик до зір мій лине щасливі бу(т/д)ьте люди на землі! 5. Ти ж та мене чекав казав із фронту скоро
Володька приїде і додав галіфе для мене пр(и/е)везе.